

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Γράφει ο Δρ Βασίλης Αδραχτάς → Τηλ: 0431262823 → mousaiostheotrelos@yahoo.com.au

Σαν τις προάλλες... Στοχασμός πάνω στις αποκαλυπτικές συνέπειες της Άλωσης

(Μέρος Β')

Η αλοίωση της θεμελιώδους εσχατολογικής έντασης είναι που βρίσκεται στη ρίζα κάθε αίρεσης· πολύ πριν υπάρξουν οι Αρειανοί, οι Πνευματομάχοι, οι Νεστοριανοί, οι Απολιναριστές, οι Μονοφυσίτες και οι Εικονομάχοι, υπήρχαν οι γνωστικοί και οι αποκαλυπτικοί Χριστιανοί. Οι πρώτοι, στραμμένοι στην Πρώτη Παρουσία του Χριστού, τόνιζαν τη σωτηρία ως παρόν, ως την πληρότητα του ιστορικού «τώρα». οι δεύτεροι, στραμμένοι στη Δεύτερη Παρουσία του Χριστού, τόνιζαν εξίσου τη σωτηρία ως παρόν, μιας και ήταν στο παρόν που τους αποκαλυπτόταν η όποια σημασία του επικείμενου «αύριο». Μ' άλλα λόγια, τόσο γνωστικοί όσο και αποκαλυπτικοί Χριστιανοί δικαίωναν την ιστορία την ίδια ακριβώς στιγμή που φαινόταν πως την ακυρώνουν. Οι μεν δεν ανέμεναν άλλη σωτηρία πέρα από την εμπειρία τους, οι δε βίωναν την απόλυτη δικαίωσή τους στον τρόπο που κατανοούσαν τη σύγχρονή τους πραγματικότητα. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, μπορούμε να ορίσουμε πια τον όρο «αποκαλυπτικός»: αν γενικά ο Χριστιανισμός είναι η αυτοσυνειδησία της ιστορίας ως προβλήματος, τότε ειδικά ο αποκαλυπτικός Χριστιανισμός είναι η αυτοσυνειδησία του παρόντος ως λύσης του προβλήματος της ιστορίας. Η λύση μπορεί να μην είναι πάντοτε λύση καταστροφής, αλλά είναι μέσω της καταστροφής που ο αποκαλυπτικός Χριστιανός απενίζει ενεός την αυγή ενός νέου, τέλειου κόσμου. Αυτήν ακριβώς την αυγή είναι που με τη δική τους ιδιότυπη αγωνία προσπαθούν να νομιμοποιήσουν και να περιγράψουν οι Αποκαλυπτικοί στα κείμενά τους, τα γνωστά ως Αποκαλύψεις. Και τέτοιες Αποκαλύψεις δεν θα λείψουν ποτέ από την ιστορική διαδρομή του Χριστιανισμού...

Όταν κάνουμε λόγο για αποκαλυπτικό Χριστιανισμό δεν έχουμε κατά νου μόνο ή πρωτίστως αποκαλυπτικές Χριστιανικές κοινότητες, όπως για παράδειγμα εκείνες των Μοντανιστών, όσο και κυρίως τάσεις και νοοτροπίες που κυκλοφορούσαν ελεύθερα μέσα σε όλες τις Χριστιανικές κοινότητες. Επιπλέον, όταν φάνηκε προς στιγμήν ότι οι αποκαλυπτικές τάσεις και νοοτροπίες υποχωρούσαν εν όψει ενός κατά λίγο-πολύ εγκοσμιοκρατικού Χριστιανισμού, ήταν αυτός ακριβώς ο τύπος Χριστιανισμού που απαιτούσε για τη συγκρότησή του τόσο τον Γνωστικισμό όσο και τον Αποκαλυπτισμό. Ερμηνεύοντας τις δύο αυτές τάσεις / νοοτροπίες ως θέση και αντίθεση, ο εγκοσμιοκρατικός Χριστιανισμός μπόρεσε να αφθώσει μία διαλεκτική σύνθεση ως λύση στο πρόβλημα της ιστορίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Χριστιανισμός νομιμοποιήθηκε θεσμικά ως η διήκουσα λογική της ιστορίας, μιας ιστορίας που μπορούσε διά μεν τον Γνωστικισμό να καταφάσκει τη σωτηρία εδώ και τώρα, διά δε του αποκαλυπτισμού να καταφάσκει την ίδια αυτή σωτηρία μετά θάνατον ή μετά από μία νεφελώδη και απροσδιόριστη Τελική Κρίση. Παρόλα αυτά, το σημαντικό εν σχέσει προς το θέμα μιας είναι ότι ο εγκοσμιοκρατικός Χριστιανισμός έδινε στον αποκαλυπτικό Χριστιανισμό τη δυνατότητα να εκφράζεται και να διαιωνίζει την ύπαρξή του.

Είναι γνωστό πλέον, χάρη στις εμπειριστατωμένες και ρηξικέλευθες μελέτες ερευνητών όπως ο Paul Alexander ότι η βυζαντινή ιστορία ξεχειλίζει από μία πληθωρική και σύνθετη αποκαλυπτική παράδοση. Οι Σιβυλλικοί Χρησμοί, οι ψευδεπίγραφες Αποκαλύψεις επ' ονόματι των Μεθοδίου, Χρυσοστόμου, Ιππολύτου και Εφραίμ, οι λεγόμενες Οράσεις Δανιήλ, η λεγόμενη Αποκάλυψη του Αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, οι Χρησμοί Λέοντος του Σοφού και οι σχετικές παραφράσεις τους, όπως το Άσμα του Αληθινού Βασιλέως, όλα αυτά καθώς και μία πληθώρα από ελάσσονες σημασίας κείμενα χαρτογραφούν και καταδεικνύουν με τον πιο εύγλωττο τρόπο την επιβίωση και άνθιση θα έλεγε κανείς της αποκαλυπτικής τάσης / νοοτροπίας καθ' όλη τη διάρκεια της βυζαντινής Χριστιανοσύνης· μιας Χρι-

στιανοσύνης που δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει πως ήταν κατά βάση εγκοσμιοκρατικά προσανατολισμένη.

Πέρα, όμως, από όλα ετούτα τα γραπτά -στα οποία θα επανέλθω κατωτέρω- είναι άκρως ενδεικτικά για το θέμα μας τα όσα σημειώνει ο Philip Sherrard: «όσο κι αν κυριαρχούσε η πίστη πως το τέλος της πόλης [δηλαδή, της Κωνσταντινούπολης] συμπίπτει με το τέλος του κόσμου... η αίσθηση της επικείμενης και αναπόφευκτης καταδίκης ήταν πάντοτε παρόύσα. Οι Βυζαντινοί, σ' αντίθεση με τους Ρωμαίους, έτρεφαν πολύ λίγες αυταπάτες για την έσχατη μοίρα της πόλης τους. Τους διακατείχε συνέχεια αυτή η μοίρα. Στα αριστουργήματα της αρχαίας τέχνης, με τα οποία ήταν γεμάτη η πόλη, στις μορφές των θεών και των ηρώων, έβλεπαν αγαθά ή κακά πνεύματα, φύλακες που εγγυούνταν την ασφάλεια της πόλης ή οιωνούς που ανήγγελλαν, μέσα από μυστηριώδεις επιγραφές ή σκοτεινά ανάγλυφα, την τρομερή της καταστροφή, την ιστορία των έσχατων ημερών της. Στο forum του Κωνσταντίνου, στις κολώνες που βρίσκονταν στο κέντρο της πλατείας, στα αγάλματα των ζώων που διακοσμούσαν την περιοχή των Αρτοπωλών, καθώς και σε άλλες στήλες, υπήρχαν παράξενα σημάδια, ιερογλυφικά ή αστρονομικά, που μιλούσαν, μερικές φορές ακόμη και με «ονόματα», για το μέλλον της πόλης και τη μοίρα της. Ο ιππόδρομος ήταν γεμάτος από προφητικά αγάλματα, μεταξύ των οποίων είχαν ιδιαίτερη σημασία οι μπρούτζινες στήλες πάνω στις οποίες ο Απολλώνιος ο Τυανεύς είχε χαράξει 'ολόκληρη την ιστορία των έσχατων ημερών'... Στο forum του Ταύρου υπήρχε το άγαλμα ενός εφίππου που είχε μεταφερθεί από την Αντιόχεια... τα ανάγλυφα... τα σκαλισμένα στη βάση, μιλούσαν για τις έσχατες ημέρες, το τέλος της πόλης... Εντούτοις, παρόλο που όλοι συμφωνούσαν πως σ' αντές τις επιγραφές, σ' αντά τα γλυπτά, στα ιερογλυφικά και στα σημάδια, ήταν κρυμμένες οι περιγραφές για την τελική καταδίκη της πόλης, κανείς δεν ήταν σε θέση να τις ερμηνεύσει. Ή, τουλάχιστον, κανείς δεν μπορούσε να τις ερμηνεύσει πριν συμβούν τα γεγονότα στα οποία αναφέρονταν».

Στο σημείο αυτό, όμως, θα πρέπει να ξαναπιάσουμε το νήμα των πάσης φύσεως αποκαλυπτικών κειμένων που παρήγαγε το Βυζάντιο. Μέσα σ' ένα κλίμα άλλοτε μεγαλύτερου κι άλλοτε μικρότερου αποκαλυπτικού παροξυσμού -κατά τα πρότυπα της ανωτέρω περιγραφής- ήταν αναμενόμενο αργά ή γρήγορα να κάνουν την εμφάνισή τους οι ειδικοί, εκείνοι που μπορούσαν να διαβάσουν και να ερμηνεύσουν τις ερμηνητικές περιγραφές των εσχατολογικών προφητειών, εκείνοι που έγραψαν κείμενα σαν τα προαναφερθέντα για να εφιστήσουν την προσοχή των συγχρόνων τους στην «εσχάτη ώρα» που ήταν επί θύραις με το τάδε ή το δείνα γεγονός. Πιο συγκεκριμένα οι συγγραφείς των εν λόγω κειμένων έγραφαν κυρίως επ' αφορμή πολέμων, εισβολών ή επιδρομών, γεγονότων δηλαδή που είχαν άμεσο πολιτικό χαρακτήρα. Πρώτον, γιατί πίστευαν ότι τα σχετικά γεγονότα προμήνυναν το τέλος της ιστορίας και της παρούσας τάξης πραγμάτων και, δεύτερον και κυριότερον, διότι έβλεπαν στο πρόσωπο του εκάστοτε αυτοκράτορα τον εκλεκτό του Θεού που αποτελούσε την εγγύηση για την κληρονομία του νέου κόσμου και της νέας τάξης πραγμάτων. Το ιδιαίτερο, εντούτοις, με τις βυζαντινές Αποκα-

λύψεις είναι ότι το τέλος -όχι της ιστορίας, βέβαια, αλλά του Βυζαντίου- άργησε πολύ να έρθει, μ' αποτέλεσμα κάθε νέος αποκαλυπτικός προφήτης να αναπαραγάγει, να αναπροσαρμόζει και τελικά να εμπλουτίζει την προγενέστερη αποκαλυπτική παράδοση. Υπ' αυτήν την έννοια δημιουργήθηκε μία αποκαλυπτική παράδοση που ξεκινούσε από τον τέταρτο κι έφτανε μέχρι τον δέκατο πέμπτο αιώνα. Και για να είμαστε ακριβέστεροι, δεν επρόκειτο απλώς για μία φιλολογική παράδοση, αλλά για μία πραγματική ιστορία ανθρώπινων προσδοκιών, πολιτικών συσχετισμών και κρίσιμων επιλογών. Μ' άλλα λόγια, το Βυζάντιο δεν αποτέλεσε ποτέ μία αποκλειστική, μονοδιάστατη και συνεχή ιστορία· αντίθετα, όπως υποδηλώνει η αποκαλυπτική του παράδοση, συγκροτήθηκε ιστορικά μέσα από πολλαπλές, πολυδιάστατες, ασυνεχείς, κι ως τούτου συνεχώς αναδιπλασια-πραγματευόμενες ιστορικές εννοήσεις. Μία απ' αυτές ήταν και κείνη του αποκαλυπτικού Χριστιανισμού, ο οποίος σε παράλληλη και / ή διαπλεκόμενη σχέση με την ιστορική αυτοσυνειδησία του εγκοσμιοκρατικού Χριστιανισμού, κατάφερε να δημιουργήσει και να επιβάλλει τα δικά του σύμβολα και τη δική του γλώσσα προς σήμανση, κατανόηση και διαχείριση του ιστορικού.

Τα πιο σημαντικά από τα εν λόγω ιστοριοπλαστικά σύμβολα είναι το μοτίβο του τελευταίου Ρωμαίου, τουτέστιν Βυζαντινού, αυτοκράτορα, οι αποκαλυπτικές εικόνες των Γωγ και Μαγώ γαι, βέβαια, η αφήγηση περί Αντιχρίστου. Όλα τους, βέβαια, είναι αρκετά σύνθετα, αλλά μπορούμε εν γένει να τα συνοψίσουμε ως εξής: ο τελευταίος Ρωμαίος αυτοκράτορας είναι μία σαφώς μεσσιανική μορφή, η οποία ξυπνά ωσάν από βαθύ ύπνο κι εντελώς